

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з з навчальної дисципліни «Культура юридичного мовлення»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (право)

за темою № 8 – «Мова права і мова закону. Юридичний текст»

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 08.07.2024 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних
та соціально-економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 р. № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 27.06.2024 р. № 22

Розробник:

Завідувачка кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
канд. філол. наук, доцентка Валентина ВАСИЛЕНКО

Рецензенти:

Доцентка кафедри української мови Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка, кандидатка філологічних наук, доцентка
Вікторія ГЕРМАН

План лекції

1. Мова права як окремий стильовий різновид української літературної мови.
2. Поняття юридичного тексту. Класифікація юридичних текстів.
3. Мова закону.

Література:

1. Андреева Т. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч. посіб. Київ, 2012. 253 с. **URI::** <http://bit.ly/2lR1oYO>
2. Василенко В.А., Довгополова Г.Г. Структурні компоненти комунікативної компетентності в процесі лінгвістичної підготовки майбутніх правознавців. *Закарпатські філологічні студії*, 2023. №27. Т. 2. С. 134-138.
URI:http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/27/part_2/25.pdf
3. Василенко В. Риторична культура професійного мовлення : курс лекцій : навч. посіб. для здобувачів гуманіт. ф-тів закл. вищ. освіти / Сумс. філ. Харків. нац. ун-ту внутр. справ. Суми, 2023. 377 с.
URI:<https://dspace.univd.edu.ua/items/addf82b2-b897-41b8-bc1b-9e50e8ab2687/>
4. Методологія дисертаційного дослідження. Мовні особливості наукового стилю: навч. посіб. / [упоряд. Чорний І. В., Перцева В. А., Голопич І. М.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Фак. №2, Каф. українознавства. Харків: ХНУВС, 2019. 272 с.
URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6485>
5. Українська мова професійного спрямування (Мовні норми): навч. посіб. / уклад. Н. І. Єльнікова, І. М. Голопич, Д. В. Полтавська; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2019. 182 с. **URI:** <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6524>
6. Українська мова для юристів / Зайцева І.В., Калита О.П., Скуратівська Г.В., Павлова А.К.: Видавничо-інформаційний центр НУДПСУ, 2018. 430 с.
URI:http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1805_49979488.pdf
7. Палеха Ю. І. Загальне діловодство: теорія та практика керування документацією із загальних питань : навч. посібник. К.: Ліра-К, 2017. 623 с.
URI:<https://lira-k.com.ua/preview/12123.pdf>
8. Семенов О.М., Рудь О.М. Культура фахової мови: навч. посіб. Суми: СОІППО, 2014. 260 с. URL: <http://pedmaster.ucoz.ua>

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Мова права як окремий стильовий різновид української літературної мови

Мова права – це цілісна комунікативно-галузева підсистема літературної мови з певним набором характерних лінгвостилістичних і структурно-жанрових ознак, зумовлених специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній. Як надзвичайно важлива й соціально значуща сфера мовної комунікації, що забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності суспільства, мова права усе більше привертає увагу вчених і практиків із різних галузей знань (мовознавців, правознавців, істориків, термінознавців, лексикографів, нормопроєктувальників, редакторів, експертів, програмістів тощо).

Сьогодні феномен мови права є об'єктом вивчення низки наук: юридичних (загальна теорія держави і права, філософія права, історія держави і права, логіка права, юридична герменевтика, юридична техніка), філологічних (теорія мовної комунікації, стилістика, термінознавство, лексикографія, семасіологія, історія мови, прикладна лінгвістика, культура мови, судова риторика), а також формальної логіки, інформатики, філософії, соціології, історії, дипломатики, текстології тощо. Кожна з цих наукових галузей досліджує мову права доволі специфічно, розглядаючи феномен вербального втілення правової думки з різних позицій, у різних аспектах і площинах, за допомогою притаманних кожній науковій галузі наукових підходів і методів. Проте наприкінці минулого століття з'являється нова самостійна наукова галузь, яка втілює міждисциплінарний підхід до вивчення складного феномену мови права, розробляє власний науково-теоретичний і методичний апарат, спрямований на фундаментальне системне дослідження мовних явищ і процесів у юридичній сфері, засоби й інструменти ефективної правової комунікації – юридична лінгвістика.

Методологія дослідження правничої мови ґрунтується на синтезі загальнонаукових підходів і принципів із галузевими методиками, серед яких визначальними є: когнітивний, синхронно-діахронічний, порівняльно-історичний, системно-структурний, функціонально-стилістичний.

Методичний апарат юридичної лінгвістики складається з широкого спектру традиційних та інноваційних методів і робочих прийомів: аналіз і синтез, інтеграція і диференціація, текстологічний, етимологічний, історичний, порівняльно-історичний, системний, тезаурування, тлумачення, моделювання, стилістичний експеримент, компонентний, дистрибутивний, трансформаційний, статистичний, опозицій, зіставно-типологічний, культурно-історична інтерпретація, ретроспективний аналіз та реконструкція тощо. Особливої актуальності в сучасних умовах набувають прикладні технології та методики комп'ютерної роботи з масивами (базами) юридичними текстами: автоматизована обробка нормативних текстів та документів, пошук інформації за ключовими словами (ідентифікаторами), укладання електронних словників, авторедактори, машинний переклад та ін.

Мова права як соціально та історично сформована сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматико-стилістичних) являє собою поліфункціональну, багаторівневу, відкриту і стилістично диференційовану систему.

Поліфункціональність правничої мови полягає у специфічному наборі функцій, які реалізуються в різноманітних правових текстах:

- 1) номінативна (називання правових реалій і понять);
- 2) гносеологічна (знаряддя й спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом);
- 3) аксіологічна (правової та морально-етичної оцінки);
- 3) комунікативна (спілкування);
- 4) регулювальна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин через волевиявлення суб'єкта права);
- 5) культуросна (збереження й передачі правового знання та правової культури);
- 6) виховна (вплив на правосвідомість, правове виховання);
- 7) естетична (ясність, точність, однозначність, лаконічність, нормативність, мовностилістична довершеність правового акта як еталонні якості юридичного тексту).

Багаторівневність мови права простежується в застосуванні мовних одиниць і засобів різних рівнів: лексеми (слова), терміни права, термінологічні словосполучення, фразеологізми, юридичні дефініції, лексико-граматичні моделі, синтаксичні конструкції, стилістичні засоби і прийоми тощо.

Відкритість мови права як системи виявляється у наявності в юридичних текстах поряд із юридичною лексикою загальноживаних слів, спеціальної лексики суміжних із правом сфер, у процесах термінологізації та детермінологізації, тенденції до розширення юридичного словника за рахунок новоутворень, взаємодії власних мовних ресурсів і запозичень тощо.

Стилістична диференційованість мови права обумовлена широкою і розгалуженою сферою її застосування: законодавство, судочинство, нотаріат, діловодство, юридична наука й освіта, правова інформація, правова публіцистика.

Правнича мова у кожній із названих комунікативно-функціональних галузей характеризується певним набором специфічних рис, функцій, інвентарем мовних засобів, композиційною системою функціональних 3 різновидів і жанрово-ситуативних стилів. Усе це дозволяє вченим (А. Ушаков, О. Піголкін, В. Власенко, Н. Калініна, Н. Івакіна, О. Галяшина, Т. Губаєва, М. Голєв, О. Александров, А. Марахова, Д. Баранник, Н. Присяжнюк та ін.) виявляти функціонально-стильову та жанрово-стильову неоднорідність мови права. Так, на думку проф. Дмитра Баранника, "сказати, що стиль нормативно-правових актів - це діловий стиль (нехай навіть і виділений в окремий різновид (субстиль) у межах ділового) - означає нічого не сказати про цю функціонально-мовну категорію. Немає жодних підстав включати до одного стильового типу мови такий розмаїтий спектр жанрів, як, наприклад, заява про відпустку, доповідна записка по службі, розписка, доручення, протоколи зборів чи засідань та ін. - і тексти Конституції країни, урядових постанов, законів,

постанов суддів. Тим більше, що ці дві групи жанрових форм суттєво відрізняються одна від одної не лише функціями, а й своєю мовною структурою та синтаксичною модальністю".

Ось чому юридична стилістика (підгалузь юридичної лінгвістики, що має на меті виявити стилістичну диференціацію правничого мовлення, особливості функціонування та способи використання мовних засобів у різних комунікативних сферах і ситуативних стилях правничого мовлення) оперує такими основоположними стилістичними поняттями й категоріями, як функціональний стиль, підстиль, стилістичні засоби, стильові ознаки (риси), стилістичні ресурси, стилістична норма, текст, жанр, жанрово-ситуативний стиль тощо.

Теоретично-прикладними завданнями юридичної стилістики є: дослідження стилістичних ресурсів правничого мовлення всіх мовних рівнів: лексики, фразеології, семантики, морфології, синтаксису; розкриття специфіки відбору й використання лексичних, морфологічних, синтаксичних та інших засобів у кожному функціональному різновиді правничої мови; визначення законів і особливостей кожного жанру; розроблення певних рекомендацій щодо використання мовних одиниць залежно від мети і змісту висловлення.

Розглянемо основні функціонально-стильові різновиди юридичної мови з таких позицій: сфера функціонування, приналежність до певного функціонального стилю та підстилю, репертуар жанрів, специфічні стильові засоби.

Мова права послуговується засобами різних функціональних стилів, серед яких найважливішими є: офіційно-діловий (обслуговує сферу внутрішнього і міжнародного законодавства, правозастосування, судочинства, нотаріату, діловодства), науковий (сферу правничої науки й освіти), публіцистичний (засоби масової юридичної інформації, правова освіта населення, судові промови) та розмовний (сфера переважно неофіційного професійного спілкування юристів).

Ці основні функціональні різновиди правничої мови згідно з тематикою і жанровою класифікацією юридичних текстів поділяються на підстилі. Так, в офіційно-діловому стилі є підстилі: законодавчий (конституція, закон, постанова, указ, декрет, кодекс та ін.), дипломатичний (договір, угода, конвенція, декларація, меморандум, нота та ін.), судово-правовий (позов, 4 апеляція, протокол допиту, обвинувальний висновок, касаційне подання та ін.), адміністративно-канцелярський (довідка, контракт, доручення, звіт, службовий лист та ін.).

Офіційно-діловий стиль юридичного мовлення, відображений передусім у текстах юридичних документів, характеризується сукупністю таких основних стильових рис (одночасно й вимог до нормативно-правових актів): офіційність, точність, однозначність, стандартизованість (термінології, синтаксичних конструкцій: усталених зворотів, формул, кліше; структури документа), зрозумілість, повнота змісту, логічна послідовність, аргументованість, суворонаормативність на всіх мовних рівнях, настановчо-інформативний характер приписів, безособовість, узагальненість, стилістична однорідність, емоційно-

експресивна нейтральність, відсутність образності та індивідуально-авторських рис.

У мові правових приписів специфічними засобами висловлення правового змісту є: юридична термінологія як система словесного вираження понять і категорій права; юридичні конструкції як логіко-правові феномени; юридична аргументація; моделювання і тлумачення норм права; юридичний текст як мовне (текстуальне) вираження юридичного мислення і репрезентації правового знання; юридично-технічні правила побудови і формулювання правових норм, дефініцій термінів, нормативно-правових актів на основі вироблених у правотворчості, юридичній науці та практиці методів і прийомів.

Кожен підстиль офіційно-ділового стилю має свої специфічні ознаки, норми і правила використання мовних засобів залежно від призначення офіційно-ділового тексту та комунікативного завдання.

Так, для законодавчого підстилю, який реалізується у законах та інших нормативно-правових актах, характерною є така сукупність специфічних ознак (на лексичному, семантичному, граматичному та стилістичному рівнях):

- ◆ наявність термінів законодавства, офіційних номенклатурних позначень, абревіатур;

- ◆ нормативна дефінітивність термінів і номенклатурних назв (кодифіковані законодавчі визначення);

- ◆ законодавча фразеологія (юридичні формули, штампи, кліше);

- ◆ моносемантизм (на рівні контексту);

- ◆ узагальнено-абстрагований виклад правового змісту (відповідні лексико-граматичні моделі, форми, конструкції);

- ◆ стандартизованість (лексичних, граматичних, синтаксичних і композиційних засобів);

- ◆ іменниковий характер тексту (віддієслівні та відприкметникові іменники, відіменні прийменники та ін.);

- ◆ переважання дієслів у формі 3 особи однини теперішнього часу, інфінітива у поєднанні з предикативним прислівником, прикметником чи дієсловом;

- синтаксичні конструкції у формі регулятивно-нормативних тверджень (констатаційного, зобов'язального, імперативного, заборонного, оцінно-правового характеру);
- застосування граматичної категорії модальності для регламентації різних моделей правової поведінки (можливості / неможливості, бажаності / небажаності, необхідності, обов'язковості дії);

- узагальненість та знеособленість викладу (безособові, неозначено-особові, узагальнено-особові, інфінітивні, дієприслівникові, інші конструкції);

- імперативний інфінітив;

- поширеність речень із пасивно-зворотним дієсловом на -ся в ролі предиката та пасивних конструкцій;

- предикативні форми на -но, -то;

- переважання складнопідрядних синтаксичних конструкцій над складносурядними і безсполучниковими;

- суб'єктивно-авторська відстороненість;

- монологічний характер викладу;

- стилістична однорідність, нейтральність, коректність;
- логічна впорядкованість викладу нормативного змісту на рівні тексту, рубрикації, графічних засобів;
- відсутність зайвих та стилістично недоречних елементів.

Мова юридичної науки вирізняється логічністю (дані - аналіз - висновки), об'єктивністю (наукові факти), аргументованістю й обґрунтованістю, побудованих на фактологічній точності, достовірності, конкретності, узагальненості (факт - типові явища - закономірності), абстрагованості (високий рівень наукової абстракції), офіційності (оприлюднення, опублікування), стандартизованістю (меншою, ніж в офіційно-діловому стилі), точністю, послідовністю, докладністю.

У межах наукового стилю представлені такі підстили: власне науковий (монографії, дисертації, наукові статті, доповіді, повідомлення, рецензії, відгуки, анотації, тези та ін.), навчально-науковий (підручники, посібники, лекції, методичні вказівки та рекомендації та ін.), науково-популярний (юридичні енциклопедії, довідники для населення, науково-популярні твори (книги, брошури, статті, телевізійні програми та ін.). Порівняно із власне науковим підстилем останні два характеризуються використанням мовних засобів, що забезпечують доступність і зрозумілість тексту для читацької аудиторії, наочність і образність викладу. Науково-популярні тексти, метою яких є популяризація наукових знань, містять також різноманітні публіцистичні та риторичні засоби і прийоми, допускають емоційність та експресивність викладу (значно меншою мірою, ніж у публіцистиці).

Мова і стиль наукового твору відображають особистість автора, його індивідуальні мовленнєві характеристики. Згадаймо стилістику творів видатних українських учених-правознавців (Ф. Тарановського, О. Левицького, Є. Спекторського, Б. Кістяківського, С. Дністрянського, М. Слабченка, М. Палієнка, І. Маліновського, М. Максимейка, В. Грабаря, В. Корецького, Ю. Шемшученка, У. Батлера та інших).

Публіцистичний стиль як один із функціональних різновидів юридичної мови, що обслуговує широку сферу суспільно-правових відносин, б використовується передусім у юридичній періодиці (газетах, журналах), теле- і радіопрограмах правового характеру, у документальному кіно, у публічних промовах, дискусіях, дебатах, під час масових заходів (на зборах, мітингах тощо). У публіцистично-правових творах висвітлюються актуальні правові проблеми сучасного суспільства, надається правова оцінка тим чи іншим подіям, явищам, фактам, що впливає на правову свідомість громадян, плекає їх правові почуття та правову культуру.

Правова публіцистика слугує потужним засобом суспільно-правового виховання, формування громадсько-правової думки, правових поглядів та уявлень людей, їх активної життєвої позиції у розбудові правової держави. Вона покликана захищати суспільно-правові цінності, формувати почуття справедливості, відповідальності у виконанні своїх обов'язків і дотриманні закону.

Мова юридичної публіцистики, реалізуючи дві основні, нерозривно поєднані функції - інформативності та впливу, характеризується полемічною

загостреністю, популярністю, яскравістю передачі думки, образністю, експресивністю, відкритою оцінністю, підвищеною емоційністю, стильовою різнобарвністю, поєднанням експресії та стандарту (штампу), індивідуально-авторськими ознаками тощо.

Публіцистичний стиль поділяється на такі підстили - газетно-інформаційний (офіційне або інформаційне повідомлення, аналітичний огляд, проблемна або полемічна стаття, дискусія, есе, нарис, інтерв'ю та ін.), теле- і радіожурналістський (репортаж, хроніка подій, щоденник, слухання, прес-огляд, теледебати, детектив-шоу, інтерв'ю, консультація юриста та ін.), агітаційно-пропагандистський або ораторський (агітаційна промова, виступ під час мітингу, зустрічі з виборцями, відкритий лист, звернення, заклики, памфлети та ін.) підстили. Перші два є найбільш оперативними видами масової комунікації.

Репертуар мовностильових засобів юридичної публіцистики надзвичайно багатий, оскільки в ньому присутні елементи майже усіх функціональних стилів у поєднанні із специфічними публіцистичними засобами, риторичними фігурами і прийомами. Це своєрідний сплав стандартних і експресивних засобів, узагальненої та конкретної інформації, абстрагованого й образного викладу, логічного й емоційного впливу.

Широко використовуються такі стилістичні прийоми, як поєднання в межах одного тексту різностильових елементів (наприклад, наукова термінологія або офіційно-ділова лексика з розмовними засобами або жаргоном, сленгом, професіоналізмами), контраст (урочисте і буденне, нейтральне і загострено-емоційне, сучасне і застаріле, позитивне і негативне), образність (метафора, метонімія, порівняння, епітети, гіперболи тощо), протиставлення (антитеза, антонімія, хіазм), гра слів, парадокс, іронія, сарказм, натяк, риторичні звернення і запитання, повтор, пояснення, рафінування, анафора, перефразування тощо. Публіцистично-правові твори містять прислів'я, приказки, афоризми, фразеологізми, okazіоналізми, неологізми, індивідуально-авторські утворення. 7 Розмовний стиль у юридичному мовленні, маючи основною функцією - комунікативну, реалізує її у двох видах усного професійного спілкування — офіційному і неофіційному. Офіційне усне спілкування під час ділових зустрічей, нарад, переговорів, бесід, круглих столів потребує поєднання елементів розмовного стилю з офіційно-діловим або науковим. Неофіційне спілкування є персонально адресованим, а тому більшою мірою репрезентує такі специфічні ознаки розмовного стилю, як спонтанність (непідготовленість), ситуативність, невимушеність, демократизм у спілкуванні, найбільша свобода у виявленні думок та почуттів, неповнота або надлишковість мовних засобів, експресивно-емоційна насиченість, суб'єктивність, значна частина персонально-особистісної та okazіональної складової мовлення, повсякденно-побутовий характер, частіше спостерігається недотримання або й свідоме порушення мовних норм, можливе використання позалітературних мовних засобів (професійний сленг, аргі, професіоналізми, okazіоналізми; пор.: підпадати під статтю, зламати рішення).

Юридична стилістика вивчає особливості усіх розглянутих стилів, стилістичні ресурси кожного з них, закономірності функціонування мовних

одиниць у межах певного функціонального стилю, підстилю, жанру, взаємодію стилів. Відповідно до кожного функціонального різновиду у правничому мовленні застосовуються певні правила добору, сполучення й організації мовних засобів з урахуванням призначення, стильової та жанрової приналежності тексту.

Результати стилістичних спостережень над правничими текстами різних стилів і жанрів, їх узагальнення у спеціальних дослідженнях кожного функціонального різновиду мови права допоможуть юристам, нормопроєктувальникам, юристам-лексикографам, перекладачам юридичної літератури, юристам-журналістам виявляти й оцінювати стилістичні параметри мовних засобів на рівні мовних одиниць і тексту, диференціювати стильові норми від їх порушення, доречно використовувати мовностилістичні ресурси у різних сферах правової комунікації, досягти високого рівня мовної компетентності у фаховій сфері.

Отже, стилістичні поняття й категорії є надзвичайно важливими для вивчення як загальної специфіки мови права, так і окремих її функціональних різновидів. Визначення особливостей функціонування мови права, типологічної специфіки юридичних текстів, закономірностей використання мовних засобів у юридичних текстах різних видів і жанрів створює насамперед необхідну науково-теоретичну базу для вирішення низки актуальних прикладних завдань у сфері правотворчості і правозастосування, таких як: лінгвістичне забезпечення законодавчої діяльності; лінгвістична експертиза законопроектів; переклад юридичної літератури; створення юридичних словників та навчальної літератури; судові лінгвістичні експертизи (експертизи у документаційних та інформаційних спорах; експертизи конфліктних текстів, що слугують підставою для судових позовів на захист честі, гідності та ділової репутації; авторознавча та ідентифікаційна експертизи тощо. 8 Результати лінгвостилістичних досліджень законодавчої мови можуть бути корисними для розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо удосконалення, уніфікації мови, стилю й оформлення законодавчих актів; підвищення якості юридичних документів; розв'язання численних мовно-термінологічних проблем у сучасному писемному та усному юридичному мовленні; забезпечення автентичності перекладу міжнародно-правових текстів, наближенні україномовних нормативних документів до міжнародних вимог і стандартів (мовностилістичних, термінологічних, юридико-технічних).

Вивчення особливостей наукового стилю юридичного мовлення допоможе розробити методичні поради і вимоги до мови і стилю наукових правознавчих праць різних жанрів (наукових доповідей, статей, дисертацій, монографій, підручників тощо), які сприятимуть підвищенню якості наукової, навчальної та довідково-лексикографічної літератури для правників.

Оволодіння найбільш ефективними засобами і прийомами юридичної публіцистики допоможе посилити можливості засобів масової інформації здійснювати свої інформативні, просвітницькі та культурно-виховні функції, підвищити ефективність комунікації у суспільно-правовій сфері життя суспільства.

Стилістично диференційований підхід має реалізуватись також у дидактичному плані, а саме у процесі фахово-мовної підготовки майбутніх спеціалістів і магістрів права, у системі спеціалізованої та поглибленої мовної підготовки висококваліфікованих юрлінгвістів-експертів, нормопроєктувальників, редакторів юридичної літератури, юристів-перекладачів, юристів-журналістів тощо. З цією метою в державних установах, вищих юридичних навчальних закладах, у системі перепідготовки та підвищення кваліфікації юридичних кадрів впроваджується низка спеціалізованих мовних дисциплін: "Мова права", "Правнича лінгвістика", "Юридична термінологія", "Юридичне документознавство", "Юридичний переклад", "Риторика для юристів" та ін.

Напрацьовані нами матеріали застосовуються у процесі підготовки професійних нормопроєктувальників (Школа нормопроєктувальників Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України, Української школи законотворчості Інституту законодавства при Верховній Раді України), інтернів-помічників Секретаріату Верховної Ради України, магістрів права за напрямом "Теорія і практика нормотворення" у Національному університеті "Києво-Могилянська академія" це послідовний і творчий навчальний процес. З 1998 р. впроваджено цілісний системний комплекс фахово орієнтованих мовних дисциплін для правників: *"Юридична термінологія: методика і практика вивчення"* (на рівні бакалаврату), *"Мова права"* (для спеціалістів права), *"Правнича лінгвістика"* (магістерський курс). Теоретико-методологічна підготовка такого циклу ґрунтувалася на фронтальному дослідженні правничої мови і термінології у діахронічному і синхронічному аспектах, здійснюваному в рамках наукового проекту *"Правнича лінгвістика"* (2000-2003 рр.). Навчально-методична підготовка цих 9 дисциплін передбачала розроблення усіх необхідних навчальних і методичних матеріалів кожного курсу з використанням інноваційних методів і прийомів викладання. Повні комплекти матеріалів дисциплін було видано під назвою *"Мова права і юридична термінологія"* (К., 2002; 2-ге вид. – 2004 р.) у серії *"Правнича лінгвістика"*. У них представлено розгорнуті програми курсів, методичні вказівки і рекомендації, матеріали для практичних і семінарських занять, включаючи різноманітні комплекси завдань: питання для дискусії і самоконтролю, творчі й ситуативні завдання, рольові ігри, усні й письмові завдання, варіанти контрольних робіт із зразками виконання, схеми комплексного мовностилістичного аналізу правових текстів. Предмет *"Мова права"* у системі комплексної мовної підготовки правознавців посідає центральне місце. Він має інтеграційний характер, оскільки синтезує здобутки сучасної науки у мовознавчій і правничій сферах, теоретичні і практичні аспекти юридичної діяльності, враховує потреби юридичної практики у всіх її різновидах. Він має на меті підняти рівень професійного мовлення правника на вищий щабель шляхом розширення і поглиблення знань у галузі теорії та методології вивчення мови права, ознайомлення з лінгвістичними аспектами нормотворчої діяльності, формування й закріплення практичних навичок укладання і мовно-термінологічного опрацювання юридичних текстів різних жанрів. Вивчення цієї дисципліни ґрунтується на комплексі здобутих

студентами-правниками протягом попередніх років навчання лінгвістичних і фахових знань. Засвоєння теоретичних знань і формування практичних мовних навичок обумовлено володінням студентами старших курсів фаховою термінологією, знанням загальної структури права та її галузей, опануванням основ юридичного термінознавства і українського ділового мовлення, судової риторики; володінням іноземними мовами, зокрема латинською та англійською.

Головна мета курсу – дати цілісне наукове уявлення про специфіку правничого тексту, закони і правила правничого мовлення в усіх його функціонально-стильових різновидах, письмовій та усній його формах, ознайомити з основними методами і прийомами текстуального аналізу, лінгвістичного опрацювання юридичних текстів), у перепідготовці та підвищенні кваліфікації державних службовців.

Поступ України до Європи та світового співтовариства передбачає зміни у правотворчій і правозастосувальній діяльності, наукових дослідженнях та викладанні правових дисциплін. Істотну роль відіграє технологія комунікації, яка вимагає для свого вдосконалення, глибокого вивчення мови права і бездоганного володіння нею юристами. Точність і ясність юридичних формулювань, їх адекватне мовне втілення, правильне й одноманітне вживання правової термінології багато в чому визначають ефективність юрисдикційної діяльності, сприяючи повноцінному захисту прав окремих громадян, юридичних осіб, суспільства і держави.

Сама природа правового регулювання неминує вимагає знання мови. Ці знання необхідні для аналізу текстів законів та інших юридичних документів. На знаннях про мову ґрунтуються численні правила тлумачення та правила юридичної 10 техніки. Без мови немає і не може бути правового регулювання. Майже півстоліття тому російський вчений О.С. Піголкін на основі узагальнення «особливих ознак правової мови» та висновків теоретиків різних країн у сфері теорії права зробив припущення про існування особливої юридичної мови. На думку О.С. Піголкіна, лише тісна співпраця вчених-юристів та лінгвістів здатна забезпечити успіх у дослідженні проблем мови права та юридичної термінології. Узагальнення, висновки, зроблені цим науковцем, стали хрестоматійними і давно вважаються системою вимог до мови та стилю законодавчих актів.

Мова права є не тільки знаковою системою, але й невід'ємною частиною правової системи з її традиціями, особливостями логіки і функціями. Тому слушним вбачається твердження про те, що особливості мови права зумовлені особливостями самого права. Цілком очевидно, що права без мови немає і бути не може, а мові права притаманні свої особливості і навіть закони, які і з'ясовують учені-мовознавці. Так само очевидно, що право здійснює значний вплив на мову, формує мову права в межах правової системи, сім'ї, концепції, доктрини тощо. Досить вагомий вплив на мову права має така особливість права, як високий ступінь абстракції юридичних понять. На противагу спеціальним галузям, наприклад, техніки або природознавства, де терміни позначають конкретні предмети і можуть бути зображені навіть графічно, що дозволяє достатньо легко визначити зміст поняття та співвіднести поняття з

його мовним позначенням, мова права виражає абстрактні поняття та зв'язок між ними. Простежується тісний зв'язок мови та права. Правові поняття і норми можуть бути виражені лише через мову. Мова є єдиним «робочим інструментом» юриста, інструментом, який має досить добре бути пристосованим для роботи з «робочим матеріалом», тобто з системою правових відносин, щоб забезпечити її функціонування.

Специфіку взаємодії мови та права визначає також і **конфліктогенність** як потенційна властивість мови. З одного боку, право регулює використання мови, встановлюючи норми, що сприяють запобіганню конфліктам (і деліктам) або їх легітимному вирішенню. З іншого боку, мова права виробляє особливі юридизовані механізми захисту від конфлікту, що додає їй (мові права) певної умовності щодо природної мови.

Конфліктогенний потенціал мови зумовлює її юридизацію й через такі її властивості, як антиномічність, континуальність, стихійність природної мови, наявність спеціальних засобів «створення» конфлікту.

Модус зобов'язальності (громадянин має, повинен, зобов'язаний...) характерний для права загалом, оскільки спрямований на подолання будь-якої амбівалентності, зокрема мовної. Модус же природної мови прагне варіативності. Натомість на модусі юридичної мови позначається правовий принцип змагальності.

Проблема юридизації мови пов'язана з пошуком балансу мовних і правових презумпцій. Специфічна онтологія юридизації мови формує особливий гносеологічний підхід, пов'язаний з реалізацією послідовного погляду на мову з огляду на ті закони, які визначають залучення конкретних явищ мови до юридичної практики. Системно досліджує юридичний аспект мови саме правнича лінгвістика.

Проблема мови права не тільки не втрачає з плином часу своєї актуальності і значущості, але й набуває нового теоретичного та практичного бачення як для правознавства, правотворчої, правозастосувальної та правоохоронної діяльності, так і для мовознавства в цілому, стилістики, герменевтики, текстології, термінознавства, теорії комунікацій, риторики, лексикографії тощо.

Деякі вчені вважають, що мова у правовій сфері є одним з видів соціальних діалектів, який наділений юридичними особливостями. З цього випливає, що юридична мова – функціональна варіація мови, один з видів соціальних діалектів, а закони і норми про мову і вся мовна техніка - периферія мови: вони тільки пов'язані з юридичною мовою, але не рівні, а підпорядковані поняття.

Юридичне функціонування мови - особливе середовище, в якому існують свої внутрішні закономірності, що склалися у правотворчих і правозастосувальних процесах, закріплені у спеціальних законодавчих актах чи прийняті в юридичній практиці. Воно визначається рядом факторів як лінгвістичного (внутрішні тенденції розвитку системи в синхронному і діяхронному плані, тенденції до аналітизму, економії мовленнєвих засобів, дія закону аналогії), так і екстралінгвістичного порядку (причинами соціального та політичного, ідеологічного характеру тощо).

А. С. Піголкін характеризує мову права як мову офіційного документа, що виражає волю колективу, суспільства, має державно-владний характер і чітко визначену офіційну форму. Мова права являє собою системне утворення, елементи якого тісно зв'язані між собою.

Мова права є цілісною знаковою (вербальною) системою, котра покликана адекватно відображати правову дійсність сучасного суспільства. Вона призначена для фіксації, збереження і передавання юридично значущих результатів інтелектуальної (правоутворювальної) діяльності. Однак тут слід зауважити, що самою лише інтелектуальною діяльністю обмежуватися не можна (С. Е. Зархіна).

Мова права повинна, з одного боку, бути єдиною, щоб забезпечити єдність в межах правової системи. З іншого боку, мова права має застосовуватися для різних цілей, тобто у різних сферах юридичної діяльності.

Про слушність першого положення свідчить той факт, що мовою права послуговуються як законотворча діяльність, так і правова практика. Водночас мова права містить у собі низку відносно самостійних видів:

- мову законодавства і підзаконних правових актів,
- мову правозастосовної практики,
- мову юридичної науки і юридичної освіти,
- мову міжнародних договорів, угод, декларацій,
- мову юридичної журналістики,
- професійну мову юристів,

публічну мову права та ін. 12 Крім того, предметна специфіка галузей права визначає додаткові особливості кожної з цих підмов, які у свою чергу також поділяються на декілька видів - мови цивільного, кримінального, міжнародного права тощо, мови відповідних видів судочинства тощо.

На підставі усебічного аналізу кожного із цих структурних компонентів мови права в сенсі класичної теорії стилів, що виявляє їх складну стилістичну специфіку, слушним є висновок про неспроможність традиційною системою функціональних стилів однозначно визначити стилістичний статус мови права. Таким чином, зважаючи на яскраву специфічність, унікальність та функціональну автономність мови права, вона кваліфікується як окремий функціональний підстиль загальнолітературної мови.

Мова права - це функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками, зумовленими специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній.

Багаторівневність мови права як системи простежується насамперед на функціонально-стилістичному рівні.

Серед юристів та лінгвістів поширені погляди про те, що мова права є видом офіційно-ділового стилю. Проте в мові права використовуються специфічні мовні засоби, обмежити які рамками лише офіційно-ділового призначення неможливо.

Маючи широку й відкриту сферу побутування, мова права характеризується функціонально-стильовою та жанрово-стильовою неоднорідністю.

Мова права послуговується засобами різних функціональних стилів:

- офіційно-ділового (сфера внутрішнього і міжнародного законодавства, правозастосування, судочинства, нотаріату, діловодства);
- наукового (сфера правничої науки й освіти);
- публіцистичного (засоби масової юридичної інформації, правова освіта населення, судові промови);
- розмовного (сфера усного професійного спілкування юристів).

Кожен функціонально-стильовий різновид юридичної мови має свої специфічні ознаки, норми і правила використання мовних засобів залежно від ситуації та комунікативного завдання.

Так, мова офіційно-ділових текстів, зокрема законодавчих актів, призначених регулювати суспільні відносини, характеризується офіційністю, узагальненістю, стандартизованістю, кодифікованістю, безособовістю, настановно-інформативним характером, стилістичною нейтральністю, відсутністю індивідуально-авторських рис.

Мова юридичної науки вирізняється логічністю, об'єктивністю й обґрунтованістю, фактологічною точністю, аргументованістю, узагальненістю та ін.

Мова юридичної публіцистики, реалізуючи дві основні, нерозривно поєднані функції - інформативності і впливу, характеризується полемічною загостреністю, популярністю, образністю, експресивністю, відкритою оцінністю, 13 поєднанням різностильових елементів у тексті, індивідуально-авторськими стильовими ознаками.

Розмовний стиль у юридичному мовленні, маючи основною функцією комунікативну, реалізує її у двох видах усного професійного спілкування - офіційному і напівофіційному, або неофіційному. Останньому притаманні спонтанність (непідготовленість), неповнота або надлишковість мовних засобів, експресивно-емоційна забарвленість тощо.

Мові права у цілому властиві такі ознаки:

- офіційність;
- повнота;
- раціональна стислість;
- системність;
- логічність;
- об'єктивність;
- вмотивованість;
- однозначність;
- достовірність;
- зобов'язувально-інформативний характер;
- зрозумілість, точність і визначеність;
- нейтральність;
- стандартизованість;
- сталість;
- нормативність мовних засобів тощо.

Будучи складною поліфункціональною підсистемою літературної мови, мова права виконує низку функцій, серед яких Н. В. Артикуца визначає як базові (загальномовні) і специфічні такі:

- 1) номінативна (називання правових реалій і понять);
- 2) гносеологічна (знаряддя й спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом);
- 3) аксіологічна (правової та морально-етичної оцінки);
- 4) комунікативна (правового спілкування);
- 5) регульовально-волюнтативна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин через волевиявлення суб'єкта права та вплив на правосвідомість);
- 6) культураносна (збереження й передачі правового знання та правової культури);
- 7) естетична (мовностилістична довершеність тексту закону як еталон для усіх юридичних документів).

Актуалізація певного набору базових і специфічних функцій на мовленнєвому рівні залежить від мети і призначення, змісту і форми, жанру і стильової належності юридичного тексту. Враховуючи реальне використання мовних засобів як носіїв правової інформації, необхідно уточнити поняття мови права у площині соціально-історичної системи способів і правил словесного вираження понять і категорій, що вироблені та застосовуються з метою правового урегулювання поведінки 14 суб'єктів суспільних відносин. На формування, розвиток та удосконалення мови права впливають такі постійно діючі фактори: категоріальна будова суспільної свідомості; особливості правового світогляду; стан правової системи суспільства; особливості нормотворчої діяльності; рівень розвитку юридичної техніки; стан літературної мови, потенціал його ресурсів як засіб вираження правової інформації

2. Поняття юридичного тексту. Класифікація юридичних текстів

Текст (лат. *textus* - тканина, плетення, з'єднання) – це об'єднана смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць. Основними властивостями тексту є зв'язність і цілісність. Правильність побудови вербального тексту пов'язана з відповідністю вимозі "текстуальності" -зовнішній зв'язності, внутрішній осмисленості, можливості своєчасного сприйняття, здійснення необхідних умов комунікації тощо. Правильність сприймання тексту забезпечується не лише мовними одиницями і їх поєднаннями, а й необхідним тгальним фондом знань, комунікативним фоном.

Поняття тексту вивчає лінгвістика тексту. Лінгвістика тексту -напрям лінгвістичних досліджень, об'єктом яких є правила побудови зв'язного тексту і його смислові категорії. Вона займається з'ясуванням глибинних смислів, які містяться в певному тексті. При цьому врахування принципу використання мовних одиниць (включаючи і невикористання певних категорій чи окремих способів їх вираження) допомагає визначити подеколи приховані від літературознавчого або стилістичного аналізу смислові лінії і підтеми. Лінгвістика тексту вивчає мотивацію вибору однієї мовної форми з двох можливих. Цим вона відрізняється від граматики, яка вказує на одну можливу форму, від стилістики, яка визначає одиницю, що найбільше підходить для

даного стилю чи контексту, від риторики, яка шукає оптимальну форму переконання, тощо.

Текст - це об'єкт, що пов'язує багато галузей наукових знань, які спеціально спрямовані на вивчення тексту чи лише досліджують його окремі аспекти, як метод чи спосіб певної діяльності. Правнича лінгвістика вивчає юридичний текст.

Юридичний текст визначає поведінку адресатів - країн, організацій, установ, громадян. Юридичний текст наказує, забороняє, дозволяє, рекомендує, змінює, описує реальний світ і поведінку людей у ньому³³. Комунікативний вплив юридичного тексту зумовлений факторами влади, повноважень сил, які в цих текстах вербалізуються.

Юридичні тексти становлять клас об'єднаних загальною комунікативною метою текстів, що використовуються в типових ситуаціях спілкування, мають однакову прагматичну установку та спільні лінгвостилістичні риси.

За способом репрезентації текст розподіляють на усний і писемний. Для юридичного тексту більш властива писемна форма. За протяжністю текст може обмежуватися словом, словосполученням, реченням, якщо вони виражають цілісну, самодостатню інформацію, яка 15 ситуативно забезпечує розуміння її адресатом. Максимальний його склад необмежений. Речення є найбільш показовим щодо формування стильової якості тексту. Реченню, на відміну від інших рівневих одиниць мови, властива вже комунікативна здатність певного типу, яка відкриває позиції для наступних одиниць цього ж рівня. У такий спосіб речення бере участь у формуванні функціонально цілеспрямованого, з відповідною стильовою якістю словесного масива - тексту. Речення з функціональною семантикою норми становить основу граматичної структури юридичного тексту.

Кожний юридичний текст має певну мету, виражає намір (інтенцію) автора - переконати, дати наказ, спонукати до певних дій, повідомити певну інформацію тощо.

Особливість юридичного тексту полягає у тому, що його завданням є владний вплив на поведінку людей, спонукання до дії. Ці тексти відображають суспільне життя через правові норми як правила належної і обов'язкової поведінки, виконуючи таким чином регулятивну функцію.

Юридичний текст характеризується такими основними ознаками:

- інформативність (ця категорія стосується як семантики, так і форми тексту) - один із факторів ефективності смислового сприйняття викладеного матеріалу, змістовна насиченість тексту;
- змістовна зв'язність - забезпечує єдність тексту як цілого, охоплює формально-граматичні аспекти зв'язку висловлювань, характеризується перш за все різнотипними мовними засобами допомогою яких здійснюється зв'язок між елементами тексту: граматичними, лексичними, логічними, стилістичними та асоціативними;
- логічна послідовність - це тісний логічний зв'язок між реченнями, частотність зв'язків з ознаками мети, причини, результативності (*для цього, з цією метою, отже, однак, таким чином тощо*), чітке членування тексту на абзаци, параграфи тощо;

- цілісність у структурно-змістовному плані - текст як цільна група речень має бути присвячений одній темі, з якою зіставляються всі речення, що входять до нього, передбачає впорядкованість частин тексту, їх неподільність, обґрунтованість, повноту;

- мотивованість - забезпечення переконливого характеру і її ікладеного матеріалу, наявність необхідних посилань на офіційні статистичні дані, компетентні джерела, додатків тощо;

- смислова завершеність - інформація, подана у тексті, повинна вичерпно відображати тему, якій присвячений текст, не іалишати можливості для змістовного доповнення і домислення невиражених положень. У тексті повинні знайти місце всі без винятку атрибути закінчених фраз, положень і правил, суб'єкт правовідносин не повинен потребувати роз'яснення змісту тексту, юкрема вираженої в законодавстві правової норми;

- цілеустановленість - чітке визначення призначення, мети повідомлення; • ретроспективність - зверненість у минуле, розгляд обставин, що вже мали місце;

- високий ступінь композиційної та мовної стандартизації -у юридичних

16 текстах застосовуються усталені терміни, термінологічні конструкції, що виражають стандартні ситуації в праві, синтаксичні, лексичні та граматичні кліше, чітко визначена структура, що прискорює розроблення та сприймання цих текстів, сприяє їх точності розуміння.

Для юридичних текстів властиво означення, обов'язково і чітко, таких екстралінгвістичних (позамовних) факторів комунікації: адресанта повідомлення (автора тексту), здебільшого це юридичні особи; адресата (отримувача повідомлення, читача); референта (об'єкт, предмет комунікації) - те, про що йдеться в тексті.

В юридичних текстах, на відміну від інших, відсутнє ставлення автора тексту до об'єктивної дійсності та змістовного матеріалу. Змістово-підтекстова інформація, відтворювана шляхом породження асоціативних та конотативних значень, не характерна юридичним текстам. У цих текстах однозначність смислу, конкретність, чіткість є основними принципами, умовою адекватного відтворення і розуміння, що не залишає місця для підтекстової інформації.

Кожен текст у процесі комунікації представляє певний мовленнєвий жанр і відповідно від свого функціонального призначення характеризується певними особливостями структурно-композиційної, семантико-смислової, інтенційно-прагматичної природи.

Юридичні тексти залежно від сфери їх застосування поділяються на такі види:

- тексти законотворчої діяльності (текст нормативно-правового акта);
- тексти правозастосувальної діяльності;
- тексти юридичної науки;
- тексти правової публіцистики.

У тексті нормативно-правового акта втілюється та об'єктивується воля законодавця, саме його зміст насамперед інтерпретує особа, яка знайомиться з правовою нормою -встановленим, санкціонованим і забезпечуваним державою

загальнообов'язковим правилом або приписом стосовно поведінки людини, діяльності владних органів, установ.

З огляду на те, що тексти закону виражають нормативно-правові приписи, вони повинні забезпечувати стислість, сконцентрованість, однозначність і простоту розуміння законів. **Тексти правозастосувальної діяльності** є важливим джерелом криміналістичної інформації. Це тексти, що збираються у ході кримінального судочинства, оперативно-розшукових заходів фіксуються на матеріальних носіях при провадженні слідчих та інших процесуальних дій. Ці тексти містять інформацію, яка може не лише спрямовувати слідчого (дознавача, прокурора чи суд) и.і необхідність проведення тих чи інших процесуальних дій, але її має важливе доказове значення. Такі тексти є предметом дослідження в різних судових експертизах: авторознавчій, фоноскопичній (відеозвукозапису), текстологічній і лінгвістичній експертизі документів тощо. Із текстів цього виду отримується різноманітні фактологічні й особистісні дані учасників перемов та інша криміналістично значуща інформація шляхом застосування спеціальних лінгвістичних методів дослідження. Письмовий текст традиційно є об'єктом авторознавчої експертизи. Тут розглядаються питання щодо ідентифікації і діагностики 17 автора тексту, визначення його соціальних і психологічних характеристик, і (становлення факту співавторства, виконання тексту в незвичних умовах тощо.

У межах авторознавчої експертизи розвивається новий самостійний напрям з вивчення текстів - криміналістична текстологія, яка включає в себе методи і засоби лінгвістичного, почеркознавчого, фактографічного та інших досліджень. Криміналістична текстологія, використовуючи досягнення філологічної науки, на основі проведення спеціальних теоретичних та експериментальних досліджень розробляє методики і рекомендації з текстологічного дослідження документів та вирішення всього комплексу діагностичних і ідентифікаційних завдань у рамках авторознавства.

Тексти як об'єкти експертизи традиційно поділяються на усні та письмові і досліджуються з позицій сучасної текстології та стилістики української мови. Це завдання ускладнюється тим, що в кримінальному та цивільному праві налічується більше десяти видів правопорушень, особливості яких полягає в тому, що вони вчиняються шляхом вербальної поведінки, тобто шляхом використання звукових або звичайних письмових текстів. До них слід віднести такі:

- приниження честі, гідності й ділової репутації фізичної або юридичної особи;
- поширення текстів протиправного змісту, що пропагують расову, релігійну чи національну перевагу або неповноцінність;
- заклики до зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, масового безладу;
- погрози (вбивством, насильством) і вимагання, завідомо неправдиві повідомлення про терористичні акти;
- внесення до документів завідомо неправдивих відомостей тощо.

У самих таких вербальних повідомленнях міститься власне *corpus delicti*, тобто об'єктивні ознаки злочинного діяння. Саме вербальне повідомлення -

текст є головним предметом криміналістичного дослідження і правової оцінки. А лінгвістичний аналіз його змістовно-смыслового та формального аспектів - основним способом для виявлення словесних конструкцій і смислових одиниць тексту, які підпадають під ознаки конкретного правопорушення, передбаченого відповідною законодавчою нормою. Вагомою особливістю провадження у справах такої категорії вбачається те, що ніяких інших джерел доказів у цих випадках не існує.

Тексти юридичної науки реалізують мислетворну та номінативну функції мови права. Вони є способом подання наукової думки у площині дослідження держави і права. Наукова ґрунтовність викладу є обов'язковою ознакою наукового юридичного тексту. Ці тексти відповідають принципу фаховості, містять нові для користувачів знання, є інформаційно актуальними й достатніми, пізнавальне цінними, доступними за змістом та обсягами інформації, обов'язково зразковими прикладами з точки зору норм сучасної української літературної мови. Об'єктивний, зрозумілий, доказовий, точний і неупереджений виклад правової інформації у цих текстах має впливати на розум і свідомість адресата. 18 Тексти **правової публіцистики** суттєво вирізняються з-поміж інших видів юридичних текстів.

Публіцистичні тексти юридичного спрямування є засобом правового інформування, забезпечення населення на систематичному рівні інформацією про правове буття. Вони впливають на рівень усвідомленості та правомірності поведінки, виконання ПОЩПОЮ своїх громадянських обов'язків та можливість шпилізованого користування правами і свободами, що значною мірою залежить від рівня її правової поінформованості. Публіцистичні тексти поряд з інформуванням формують громадську думку, спонукають до активної дії та прийняття рішення.

Важливою характеристикою аналізованих текстів є доступність викладу правової інформації. Йдеться, зокрема, про використання і ермінології і спеціальних категорій, що надає читачеві можливість глибше усвідомити загальний зміст пропонованого його увазі юридичного матеріалу, а не витрачати час на розпізнавання метамови, що, по суті, не має нічого спільного з повсякденним мовним наповненням друкованих засобів масової інформації.

Для лексики текстів правової публіцистики, на відміну від всіх інших видів юридичних текстів, властива емоційність, фразеологічна й метафорична насиченість, наявність окрім юридичної термінології загальноновживаної наукової та громадсько-політичної, абстрактних слів, мовних кліше, які легко запам'ятовуються.

Досить вагомим у контексті, що розглядається в цьому розділі, є питання щодо аналізу юридичного тексту. Широке розуміння тексту як єдності форми та змісту передбачає аналіз кожної складової, а також засобів та прийомів їх створення. Тому дослідження юридичного тексту повинен включати аналіз таких елементів:

форми (структури або формально-прагматичного членування);
різних сторін змісту (функціональної, інформаційної, логічної, психологічної тощо); мовних та немовних (наприклад, в бланках документів

значення має навіть пробіл, адже позначає відсутність знака в певній позиції") засобів.

3. Мова закону

Мова закону - засіб законодавчої діяльності, засіб фіксування норм права. Так, чим досконаліше законодавство, тим швидше і повніше досягатимуться цілі, визначені при виданні конкретних юридичних норм. Якщо ж у праві існує неузгодженість окремих норм, прогалини, а певні норми не мають необхідно реальних санкцій через недосконале мовне забезпечення, то все це суттєво впливає на рівень ефективності правового регулювання. Водночас закон, нормативно-правовий акт ніколи не може бути довершеним або повним, оскільки конкретна реальність містить більше ситуацій, ніж нормотворець може уявити й описати мовними засобами. Норма є більш-менш сталою, а реальність завжди мінлива, мова може не встигати за її змінами. Закон, як і будь-який інший юридичний документ, має прагнути досконалості. Тому законодавче письмо можна вважати найбільш складним видом мовноправової діяльності: її форма має бути доступною для всіх громадян (і для добропорядних, і для злочинців), зручною для застосування, зорієнтованою також на віддалене майбутнє. 19 Специфіка мови закону полягає в тому, що вона повинна точно передавати взаємозв'язок юридичних понять та усі нюанси думки законодавця.

Виокремлюють низку **принципів функціонування мови законодавчих актів**, зокрема, такі:

- вільне формування і розвиток законодавчої мови;
- відповідність форми і змісту норм права;
- точний вибір термінів за рахунок чіткого нормування використання одиниць мови (лексичних, стилістичних, граматичних і синтаксичних);
- акумуляція в мові законодавчих актів соціально зумовлених тенденцій зміни словарного складу мови;
- законодавче закріплення гарантій збереження державної мови;
- комплексність наукових підходів до дослідження мови і стилю законодавчих актів;
- наукова вмотивованість вимог до мови і стилю законодавчих актів на усіх стадіях законодавчого процесу.

Важливу роль у підвищенні якості законодавчих текстів відіграє законодавча стилістика.

Законодавча стилістика - це система прийомів найбільш доцільного використання мовних засобів у нормативних документах.

Завданнями законодавчої стилістики є такі:

- визначення поняття мови закону;
- дослідження розвитку мови нормативно-правових актів;
- виокремлення та характеристика стилістичних ознак і особливостей, характеру мовних засобів, які вживаються в мові нормативно-правового акта;
- з'ясування зв'язку мови закону з іншими видами мови права, функціональними стилями української мови;
- визначення поняття й ознак мовленнєвої стилістичної норми законодавства;

вивчення техніки володіння мовними засобами для висловлення правових категорій і понять;

розроблення конкретних способів викладу нормативного м.і і еріалу в текстах правових актів.

Щоб перетворити звичайні слова та словосполучення на мовну форму права, слід керуватися правилами вираження законодавчої думки, що розроблені законодавчою стилістикою.

Законодавча стилістика допомагає оцінити придатність і доцільність застосування тих чи інших слів, граматичних форм для шкловлення законодавчої думки з урахуванням їх змістовного і стилістичного забарвлення, виправити та попередити мовні помилки в діяльності законодавця, судці, прокурора тощо. Вона навчає правильно розуміти мовні засоби та застосовувати їх на практиці.

Статус законодавства надто високий і відповідальний, його мова є показником рівня культури наших законодавців, показником їх поваги до громадян, для яких закони написані. Тому, формуючи і формулюючи норми права та охороняючи їх, законодавці просто зобов'язані не порушувати норми рідної мови.

Стиль закону можна визначити як систему правил і принципів викладу тексту закону, сукупність характерних рис формулювання словами його змісту. Стиль 20 закону дозволяє сформулювати його вимоги оптимально повно, чітко й лаконічно, що є запорукою правильності їх впливу на свідомість суб'єктів правового регулювання, адекватного сприйняття суті приписання й ефективності дії. Стиль закону робить нормативний правовий акт регулятором поведінки членів суспільства, він є тією особливістю, що вирізняє закон як вираження правового припису з-поміж літературних творів й інших текстів.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте мову права як функціональний різновид літературної мови.
2. Назвіть основні функції мови права.
3. Визначте поняття юридичного тексту.
4. Наведіть основні вимоги до юридичного тексту.
5. Визначте види юридичних текстів.
6. Визначте поняття мови закону.